

Alle mensen

Kun je het als filosoof in normatieve zin nog over ‘alle mensen’ hebben? Mogelijk is dat misschien wel, maar het is *not done*, de betreffende term is in onbruik geraakt. Begrippen als ‘context’, ‘leefwereld’, ‘lokaal’ en ‘praktijken’ hebben hun entree gemaakt in de filosofie van de vorige eeuw en universele pretenties op de vlucht gejaagd. Ook onder filosofen is de empirie populair geworden en er bestaat zelfs een tijdschrift dat zich met die term tooit. Wittgenstein en Latour, hoeveel lichtjaren ook van elkaar verwijderd, zijn medeverantwoordelijk voor deze trend. De grenzen tussen wetenschap en filosofie bleken poreuzer dan Kant en zijn transcendentaal gezinde navolgers, de neokantianen, in het begin van de vorige eeuw dachten. Voor zowel de filosofie als de wetenschap betekende dat winst.

Kortom, valt er met de titel van deze column nog wat te beginnen? Moeten we het afscheid dat tal van filosofen om goede redenen in normatief opzicht van ‘alle mensen’ genomen hebben, respecteren of is de term soms toch onmisbaar?

De cruciale vraag is uiteraard, of we bij het gebruik ervan met uitsluiting te maken hebben. *To exclude or to include, that is the question*. Het eerste doet zich voor, wanneer bij de uitdrukking alle mensen aanwijsbaar slechts aan een deel van de mensheid gedacht wordt. *Alle Menschen werden Brüder* is hier natuurlijk het meest beruchte voorbeeld. In wijde omtrek geen zuster te bekennen. In de weken van de uitbreiding van Europa werd het op tal van plaatsen weer volop gezongen. Het heeft heel wat strijd gekost, om de identificatie van ‘alle mensen’ met alle witte, mannelijke belastingbetalers als een vorm van uitsluiting te onderkennen. Eeuwenlang is er met behulp van deze term ongehinderd gediscrimineerd en buitengesloten. De naamlozen liepen wel rond, maar hadden geen plek in de gangbare retoriek. Ze vielen wel te herkennen, maar van erkenning was geen sprake. Ze waren er wel, maar ze bestonden niet.

Valt er een voorbeeld van een gebruikscontext te noemen, waarbij niet van uitsluiting sprake is? De Universal Declaration of Human Rights van 1948 (U.D.) is een serieuze kandidaat. Het thema van deze column vormt zelfs de opmaat van deze beroemde tekst. ‘All human beings are born free in dignity and rights.’ En in de verschillende artikelen wordt het thema steeds weer hernomen. Bijna altijd beginnen zij met de woorden *everyone* of *no one*, in gevallen waarin het over onaanvaardbare praktijken gaat. Uitsluiting of insluiting?

Uitsluiting, beweren Aziatische landen als Singapore, Maleisië en de Volksrepubliek China. In hun ogen drukken rechten de wil uit van het volk of de gemeenschap en de U.D. biedt hiervoor volgens hen onvoldoende ruimte. Zij zou het

individu centraal stellen en blijk geven van een liberaal-democratische, westerse mentaliteit. De universele strekking ervan zou geringer zijn dan veelal wordt aangenomen.

Op grond waarvan kan er tussen een communitaristisch-lokale en een universele interpretatie van de rechten van de mens gekozen worden? Een communitaristische interpretatie is exclusief. De rechten van slechts een deel van de mensheid worden tot dé mensenrechten uitgeroepen. De vormen van uitsluiting die door de U.D. als ontoelaatbaar worden gekwalificeerd, betreffen echter iedereen. Zonder uitzondering. Ik beperk me tot enkele voorbeelden: ‘Nobody shall be subjected to torture’ (art. 5); ‘Everyone has the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution’ (art. 14). Het recht om niet aan folteringen te worden onderworpen of asiel te mogen vragen, heeft prioriteit boven de rechten die de mens als lid van een bepaalde gemeenschap en zelfs in tal van gevallen als staatsburger toekomen. De mensenrechten die in 1948 met instemming van de betreffende staten zijn vastgelegd, kunnen niet met een beroep op wat voor gemeenschap of institutie dan ook buiten werking worden gesteld. De bewering dat de gemeenschap prioriteit heeft boven het individu, zet de deur open voor de legitimatie van onderdrukking.

De in de U.D. vastgelegde rechten gelden voor iedereen, altijd en overal. De verboden die erin worden geformuleerd aangaande allerlei vormen van uitsluiting, zijn universeel en absoluut. Zij helpen weerstand te bieden tegen de misleiding door de taal, om het wittgensteiniaans uit te drukken. Zij ontlenen hun geldigheid niet aan het blote feit dat ze het over alle mensen hebben. Precies genomen kan van alle mensen geen sprake zijn, zolang de betreffende uitsluitingspraktijken zich voordoen.

Relatiever geformuleerd: met betrekking tot de Universal Declaration kan alleen beweerd worden dat zij op alle mensen betrekking heeft, voorzover met een beroep op deze tekst feitelijke repertoires van uitsluiting aan de kaak kunnen worden gesteld. Men kan daarom zelfs de bewering voor zijn rekening nemen, dat de U.D. in deze zin als *normatief* document een *cruciale empirische* component bevat. Slechts voorzover zij met de erin opgesomde praktijken ‘de gebruiker’ ervan in staat stelt de toestand in de werkelijke wereld te toetsen, kan zij als een relevant document met betrekking tot een mogelijke wereld voor ‘alle mensen’ worden opgevat. Alleen voorzover zij in die zin empirisch in orde is, is zij ook deugdelijk in normatief opzicht, dat wil zeggen met betrekking tot alle mensen.

Bovenstaande overwegingen geven aanleiding tot een anachronistische herlezing van de geschiedenis van de filosofie. Neem de Stoa, filosofen die in het Westen gedurende ongeveer een half millennium (pl.m. 250 voor Chr. tot pl.m. 250 na Chr.) toonaangevend zijn geweest.

Waarom waren zij zo belangrijk? Zij wensten de scheiding tussen ‘mensen’ en barbaren die in de klassieke Griekse filosofie opgeld deed, ongedaan te maken. Men kan hen als vroege vertegenwoordigers van een interculturele samenleving kwalificeren. Bij velen van hen stond de term alle mensen bovenaan op de filosofische agenda.

Om die scheiding op te heffen, dichtten zij alle mensen een eigenschap toe, die zij rede noemden oftewel logos. Vertaald: het vermogen om te kunnen spreken of ja en nee te kunnen zeggen, zoals filosofen als Tugendhat en Habermas het nu uitdrukken. Dit vermogen schreven zij toe aan 'alle mensen'. Meesters en slaven, vrienden en vijanden, allochtonen en autochtonen, ja zelfs mannen en vrouwen als ik me niet vergis. Een poldermodel van enkele duizenden jaren oud. Als je met iemand in een conflict verwickeld bent geraakt, is het aan te bevelen om eerst te gaan praten.

Hun invloed op het westerse denken is enorm geweest. Hugo de Groot en Montaigne, Spinoza en Kant, onze filosofische voorouders zijn allemaal bij een of meer stoïcijnen in de leer geweest. Ze zitten in onze filosofische genen en dat is de reden waarom het wenselijk is hun 'alle mensen-filosofie' terug te gaan lezen, zoals bijvoorbeeld Nussbaum doet. Anachronistische bestudering van hun teksten aan de hand van de vraag hoe strategieën van in- en uitsluiting zich hier tot elkaar verhoudend.

Dat denkers als Seneca en Marcus Aurelius, om er maar een paar te noemen, wars waren van allerlei vormen van uitsluiting, leidt geen twijfel. Met hun begrip rede werden barrières geslecht. De vraag is wel in hoeverre hun taalgebruik ook weer nieuwe scheidslijnen opwerpt. Mensenrechten waren destijds nog niet uitgevonden. Bestonden er volgens hen ook menselijke wezens zonder rede? Waren zij als uitvinders van een nieuw filosofisch jargon dat alle mensen recht wilde doen, misschien toch ook de spreekbuis van het toenmalige Romeinse Rijk, waarvan velen van hen prominente burgers waren?

Een antwoord hierop is van meer dan alleen historisch belang. Het kan ons ook vandaag iets leren over de sluipwegen van het begrip 'alle mensen', een term die nog steeds met gemak wordt gehanteerd om anderen buiten te sluiten.